

Kansakunnan muisti palailee pätkittäin

IMMONEN, Kari. Ryssästä saa puhua ... Neuvostoliitto suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918-39. Otava 1987. 650 s.

Historiantutkimusta on kutsuttu kansakunnan muistiksi. Suomessa historiantutkimus on ollut perinteisesti ja vahvasti kansallinen tiede. Hallitseva paradigma suomalaisessa historiatieteessä on anti-teoreettinen singulaarinen kansallinen paradigma. Parhaimmillaan mutta harvoin tämä paradigma tuottaa - mikäli lähdeaineisto antaa siihen mahdollisuuden - tarkkoja, hyvin kirjoitettuja ja kiinnostavia kuvauksia historiallisista tapahtumista ja tapahtumakuluista. Heikoimmillaan ja varsin usein paradigman puitteissa pysyttelevät tutkijat tuottavat tylsiä lähdepositivistisia aineistojulkaisuja. Lähdepositivismi tarkoittaa historiallisten tapahtumien rekonstruointia siten kuin ne lähdejälkinä ilmenevät, mitään lähdejäljistä poisjättämättä tai niihin lisäämättä. Lähdepositivistisissa tutkimuksissa ei pyritä teoreettiseen yleistämiseen saatikka selittämiseen.

1960- ja 1970-lukujen vaihteessa kansallinen paradigma sai haastajan teoreettisemmin orientoituneesta, lähinnä Heikki Ylikankaan ja Antero Heikkisen propagoimasta suuntauksesta. Tuolloin käytiin melko kiivas kiista historiantutkimuksen perusteista. Ylikangas ja Heikkinen pyrkivät, yksinkertaistaen ilmaistuna, löytämään historiasta jos ei nyt aivan lainmukaisuuksia niin kuitenkin säännönmukaisuuksia eli he pyrkivät tulkitsemaan lähdeaineistoja teoreettisesti. Tunnetuin uuden suunnan teoksista lienee Heikki Ylikankaan **Nuijasota**, jossa nuijasotaa on selitetty lähinnä talonpoikien taloudellisessa asemassa tapahtuneilla muutoksilla.

1980-luvulla suomalaisen historiantutkimuksen kentälle on ilmaantunut monia uusia, teoreettisesti orientoituneita näkökulmia ja lähtökohtia. Myös historiantutkimuksen perinteisiä metodisia ja jopa metodologisia asettamuksia on kyseenalaistettu. Näitä uusimpia tutkimuksia ovat mm. Siltalan tutkimus Lapuanliik-

keestä (1985), Luostarisen tutkimus suomalaisen oikeistolehdistön viholliskuvasta jatkosodan aikana (1986), Kalelan Paperiliiton historia (1986) sekä Haapalan tutkimus työväenluokan muodostumisesta Tampereella teollistumisen alkuaikoina (1986). Käsillä oleva Kari Immosen tutkimus kuuluu viimeksi mainittuun, heterogeeniseen teoreettisesti orientoituneiden tutkimusten joukkoon.

Tärkeimpiä kiistakysymyksiä suomalaisessa II maailmansodan jälkeisessä historiankirjoituksessa on ollut talvi- ja jatkosodan syttymiseen liittyvät tapahtumat. Jatkosodan syttymisen selittämiseen käytetty ajopuuteoria on upotettu kokolailla yksimielisesti. Sen sijaan talvisodan taustasta ei ole saavutettu juuri minikäänlaista yhteisymmärrystä. Yhteisymmärryksen puuttuminen on ymmärtääkseni johtunut yhtäältä perustutkimuksen puutteesta ja toisaalta siitä, että tehty tutkimus on ollut luonteeltaan epäteoreettista ja kaihtanut rohkeita tulkintoja. Useat talvisodan taustaa selvitelleet tutkimukset ovat ylläpitäneet käsitystä ns. talvisodan hengestä neutseellisestä Suomi-neidosta syntyneenä kansallisena yksimielisyytenä, joka pelasti maamme Neuvostoliiton miehitykseltä.

Talvisodan taustan ymmärtämisen kannalta ensisijaisen tärkeätä on ensimmäisen tasavallan, erityisesti tuolloin hegemonistisessa asemassa olleiden ryhmien, kollektiivisen tajunnan tutkiminen. Tämä tajunta manifestoituu tavanomaisen poliittisen historiantutkimuksen käyttämien dokumenttiaineistojen ulkopuolelle jäävissä aineistoissa, kuten ohjelmallisissa, propagandistisissa, kaunokirjallisissa, tieteellisissä ja tieteellisyyttä tavoittelevissa julkaisuissa, joissa hegemonistiset ryhmät, tuon ajan mielipidejohtajat, toivat julki käsityksensä Neuvostoliitosta ja sosialismista. Myös Neuvostoliittoa koskevan julkisuuden määrittely, joka ei sekään paljastu tavanomaisista lähdeaineistoista - eikä välttämättä kokonaisuudessaan kirjallisista lähteistä ylipääntään - kertoo hegemonististen ryhmien mielipiteistä.

Myytti talvisodan hengestä neutseellisenä kansallisena yhtenäisyytenä on edelleen keskeinen aines tiettyjen vaikutusvaltaisten yhteiskunnallisten piirien ajattelussa. Talvisodan hengessä tiivistyy näiden piirien utopia toivottavasta yh-

teiskunnallisten mielipiteiden ja voima-suhteiden tilasta. Tämän utopian epärealistisuuden paljastaminen sen syntytaustan perusteellisella, tieteellisellä tutkimuksella on voimakkaita poliittisia ja ideologisia intohimoja herättävä hanke. Tämä hanke on kuitenkin välttämätön lähihistoriamme valkoisten sivujen täyttämiseksi. Immosen tutkimus liittyy keskusteluun talvisodan taustasta ja tuo väriä yhteen Suomen lähihistoriantutkimuksen valkoiseen täplään.

Tutkimuksensa alussa Immonen hahmottelee aikaisempiin tutkimuksiin perustuen kolme toisistaan poikkeavaa näkemystä talvisodan taustasta ja erityisesti ns. talvisodan hengestä ja sen merkityksestä. Ensimmäinen näkemys perustuu käsitykseen, että Neuvostoliiton hyökkäys Suomeen oli jatkoa läpi vuosisatojen jatkuneelle Venäjän imperialismille. Talvisota osoitti, että 1920- ja 1930-luvuilla luotu kuva Neuvostoliitosta hyökkäyshaluisena bolševistisena suurvaltana oli perusteltu, mistä syystä ryssävihaan perustunut talvisodan henkikin vastasi todellisuutta. Toisen näkemyksen mukaan talvisodan hengellä ja erityisesti ryssänvihalla on pitkä historia, jonka aikana suhtautuminen venäläisiin on ollut ristiriitaista. 1920- ja 1930-luvuilla avoin venäläisviha ja Neuvostoliiton vastaisuus pääsi kuitenkin vallitsevaksi. Tämän näkemyksen mukaan talvisodan henki oli osasyynä sodan syttymiseen mutta auttoi myös selviytymään siitä. Kolmannen näkemyksen mukaan talvisodan henki ja erityisesti venäläisviha syntyivät vuosien 1917 ja -18 tapahtumien seurauksena ja niillä oli keskeinen osa Suomessa sisällissodan jälkeen hegemonian saavuttaneen oikeiston itseymmärryksessä, historiatajussa ja moraalitajunnassa. Ryssänviha, sosialismin vastustaminen ja antikommunismi kietoutuivat erottamattomaksi kokonaisuudeksi. Oikeisto oli kulttuurisessa ja ideologisessa sotatilassa Neuvostoliiton ja sosialismin kanssa vuodesta 1918 lähtien. Talvisodan henki synnytetettiin ja sitä ylläpidettiin ja vahvistettiin julkisuuden säätelyn avulla. Talvisodan henkeä voi siis pitää oikeiston määrätietoisien toiminnan tuloksena ja syynä siihen, että suomalaiset poliitikot ja tavalliset kansalaiset olivat talvisotaa edeltäneenä kautena kykenemättömiä ymmärtämään saati hyväksymään Neu-

vostoliittoa ja sen pyrkimyksiä.

Immonen tarkastelee julkisuuden ja vallan suhteita ensimmäisessä tasavallassa, Neuvostoliittoa koskevan julkisuuden muotoutumisen periaatteita ja ehtoja sekä merkityksiä, joita Neuvostoliitto julkisuudessa sai. Hän pyrkii ensiksikin selvittämään Neuvostoliittoa koskeneen julkisuuden valtasuhteita määrällisesti ts. hän on laskenut kuinka monta teosta ja miten laajoina painoksina kukin julkaisija julkaisi. Toiseksi hän on selvittänyt kunkin teoksen synty-yhteyden (niiden teosten osalta, joista on olemassa lähdeaineistoa) ja tuossa yhteydessä ilmenevät valtasuhteet ts. teoksen syntyyn ja julkaisuun johtaneen prosessin alullepanijat ja taustavaikuttajat. Immosen tutkimus alkaa kuvauksella Neuvostoliittoa käsittelevän kirjan tyypillisestä synty-yhteydestä. Kolmanneksi Immonen on tarkastellut eri kirjallisuuden lajien osuutta julkisuuden muotoilemisessa ja muotoutumisessa. Neljäntenä tehtävänään Immonen on hahmotellut sisällön analyysillä teoksien Neuvostoliitto-kuvaa.

Immosen lähdeaineiston muodostavat kaikki vuosina 1918-1939 julkaistut suomenkieliset teokset, joissa Neuvostoliittoa tai Venäjään liittyyvä probleemi on ollut "keskeinen teema tai kantava idea" (s. 30). Tähän joukkoon mahtuu venäläisen kirjallisuuden klassikoita, poikien seikkailukirjoja, tieteellisiä ja puolittieteellisiä julkaisuja, Puna-armeijan kenttäohjesääntö ja Inturistin matkaopaitakin.

Immosen tutkimuksen asetelma on vahvasti kvantitatiivinen, hänen argumentaationsa perustuu tiettyjen määrällisten osoittimien todistusvoimaan. Sisällönanalyysin todistelussa käytetty määrällinen aineisto on koottu lähes kahdeksankymmentä liitesivua käsittäviin taulukoihin, koodiselvityksiin, teemaluetteloihin jne. Liitesivujen lisäksi Immonen esittelee tuloksiaan itse tekstissä kuudentoista kuvion ja viidentoista taulukon voimin. Kvantitatiivinen esitys- ja todistelutapa tekee tutkimuksesta raskaslukuisen mutta mahdollistaa periaatteessa tutkimuksen toistamisen. Kuitenkin, koska käytetty lähdeaineisto on hyvin laaja vaatisi tarkistaminen suunnattoman työmäärän ja sen vuoksi valittu, tutkimuksen toistamisen mahdollistava esitystapa ei vaikuta perustellulta. Tutkimuksen esitys-

tavassa näkyy Immosen sidonnaisuus historiantutkimuksen perinteeseen, luettavuuden sijasta on tavoiteltu luotettavuutta. Kaikilta osin luotettavuuden tavoittelu ei ole lisännyt luotettavuutta, sillä esimerkiksi muutamat horjuvuudet prosenttiluvuissa herättävät epäilyksiä.

Kirjojen sisällönanalyysin perusteella Immonen jakaa ensimmäisen tasavallan Neuvostoliittoa koskevat mielipiteet viiteen tyyppiin. Jokaista mielipidetyyppiä kantaa tietty taustaryhmä tai joukko taustaryhmiä. Ensimmäistä mielipidetyyppiä kuvaa Akateemisen Karjalaseuran (AKS) tunnus isänmaanrakkaus ja ryssäviha. Toista luonnehtii antikommunistinen turvallisuusajattelu, kolmatta pragmaattinen Neuvostoliitto-kuva ja neljättä pragmaattinen, turvallisuuspoliittinen, kommunisminvastainen ja reaalisozialismikriittinen suhtautuminen Neuvostoliittoon. Viidennen mielipidetyypin suhtautuminen Neuvostoliittoon on apologeettinen. Ensimmäisellä ja toisella mielipidetyypillä oli hallitseva asema Neuvostoliittoa koskevassa julkisuudessa ensimmäisessä tasavallassa. Näiden mielipidetyyppien taustalta löytyvät ryhmät, jotka olivat hegemonistisia niin julkisuuden määrittelyssä kuin luomisessakin. Näitä ryhmiä olivat erilaiset heimojärjestöt (AKS, Inkerin Liitto) ja kommunismin vastustamisjärjestöt (Suomen suojeluliitto, Lapuan liike, IKL). Ryhmillä oli läheiset suhteet mm. suojeluskuntiin, Lotta-järjestöön, partiojärjestöihin ja opettajankoulutusseminaareihin ja lisäksi niillä oli vaikutusvaltaa erilaisissa kulttuurijärjestöissä ja erityisesti kustantamoissa.

Kirjoittajilla, jotka toimivat muilla kuin ensimmäisen ja toisen mielipidetyypin hallitsemilla foorumeilla oli huonot tai olemattomat mahdollisuudet vaikuttaa julkisuuteen. Siitä pitivät huolen aktivistipiirien hallitsema **Arvosteleva Kirjaluettelo**, jonka suositusten mukaan valittiin kirjallisuus kirjastoihin, kirjan välittäjät ja viime kädessä Etsivä Keskuspoliisi, joka takavarikoi suurimman osan erityisesti viimeistä mielipidetyyppiä edustavasta, kommunistien julkaisemasta kirjallisuudesta. Ensimmäisen ja toisen mielipidetyypin taustaryhmät määrittelivät Neuvostoliittoa koskevan julkisuuden rajat ja normit.

Immosen tutkimuksesta välittyvä kuva ensimmäisen tasavallan Neuvostoliittoa koskevasta julkisuudesta on synkän sinimusta. Kustantajat ja kirjailijat pyrkivät tietoisesti muokkaamaan kansalaisten mielipiteitä omien ihanteidensa: kansalliskiihkoisen ryssävihan, Neuvostoliiton ja sosialismin vastaisuuden sekä antikommunistin mukaisiksi. Missä määrin tässä onnistuttiin on kysymys, joka jää Immosen tutkimuksen kysymyksenasettelun ulkopuolelle mutta johon on syytä jatkotutkimuksissa palata.

Immosen tutkimus on aihevalinnaltaan pioneerityö. Myös hänen käyttämiään tutkimusaineistoja ja aineiston analyysimenetelmiä on hyödynnetty suomalaisessa historiantutkimuksessa melko vähän. Erityisen kiinnostavaksi Immosen tutkimuksen tekee kuitenkin melko yksinkertainen mutta kuitenkin perusteltu, uudempaan keskusteluun nojautuva ja toimiva teoreettinen viitekehys, jossa keskeistä on vallan, julkisuuden ja merkitysten välisten yhteyksien pohtiminen.

Mikäli Immonen jatkaa tutkimustaan reseption tutkimiseen on hänen otettava käyttöön uusia menetelmiä (esim. haastattelut, elämäkerrat), sillä kirjallisuustieteellisissä reseptiotutkimuksissa tavallisesti käytetyt kirja-arvostelut eivät tässä tapauksessa tule kysymykseen, koska niitä käytettiin - kuten yllä todettiin - julkisuuden määrittelemisen ja rajaamisen välineinä poikkeuksellisen tietoisesti ja päämäärähakuisesti. Haastattelumenetelmän käyttö on välttämätöntä myös siitä syystä, että jos halutaan tavoittaa kansalaisten Neuvostoliittoa ja sosialismia koskevia mielipiteitä niitä on - lukuunottamatta EK:n mielialaraportteja - melko turha etsiä arkistoista.

Vesa Puuronen